

حریم خصوصی از منظر فقه

پدیدآورده (ها) : خاکی، مینو

علوم اجتماعی :: مطالعات علوم اجتماعی :: تابستان 1397، دوره چهارم - شماره 2

از 68 تا 82

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1394713>

دانلود شده توسط : مرکز مشاوره

تاریخ دانلود : 09/06/1398

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است. بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابراین، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [فوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

حریم خصوصی از منظر فقه

مینو خاکی

دانشجوی دکتری فقه و مذاهب دانشگاه ادیان و مذاهب

چکیده

حریم خصوصی به یکی از دغدغه های زندگی بشر تبدیل شده است. ظهور تکنولوژی جدید تمام زندگی بشری را درنور دیده، و جایی از زندگی انسانی مصون از آن نیست؛ بنابراین، قطع نظر از میزان و نحوه این پژوهش، پرداختن به ابعاد این مسئله بسیار با اهمیت است حفظ حریم خصوصی از حقوق اساسی بشر است. مساله حریم خصوصی یک پدیده حقوقی جدید در مغرب زمین است ولی با واریسی شریعت و فقه پی می بریم، که ابعاد آن در اسلام نیز مورد توجه قرار گرفته است هدف نهایی از این مقاله، بررسی حریم خصوصی از منظر فقه می باشد که با مطالعه دقیق به نتایج آن پی خواهیم برد.

واژه های کلیدی: حریم خصوصی، حریم مکانی، تجسس، شنود

مقدمه

فرمان حضرت امیرالمومنین علی (ع) به مالک اشتر

حضرت امیرالمومنین علی (ع) در نامه ۵۳ نهج البلاغه که در حقیقت منشور حکومت اسلامی محسوب می‌شود خطاب به مالک اشتر فرماندار مصر با تأکید بر اینکه عموم مردم ستون‌های استوار دین هستند، می‌نویسد: «از رعیت آنان را که عیب‌جو ترند از خود دور کن، زیرا مردم عیوبی دارند که رهبر امت در پنهان داشتن آن از همه سزاوارتر است، پس مبادا آنچه بر تو پنهان است آشکار گردانی و آنچه که هویداست بپوشانی، که داوری در آنچه از تو پنهان است با خدای جهان می‌باشد. پس چندان که می‌توانی زشتی‌ها را بپوشان، تا آن را که دوست داری بر رعیت پوشیده ماند، خدا بر تو ببوشاند. گره هر کینه‌ای را در مردم بگشای و رشته هر نوع دشمنی را قطع کن و از آنچه که در نزد تو روشن نیست کناره گیر.» در فلسفه تشریح چنین احکامی مبنای عمده در مباحث اندیشمندان اسلامی دیده می‌شود قطعاً تعاریف حقوقی برخوردار است از دیدگاه‌های مختلف است تعریف جامی و ماتبه به دلایلی در مورد حریم خصوصی بیش از تعاریف مفاهیم دیگر است چرا که این مفهوم با ریشه‌های عمیق و مرتبط با انسان و جامعه در بستر زمان دارد. قطعاً انسان و فرهنگ‌های گوناگون در تعیین حریم خصوصی تأثیر گذار است و از طرف دیگر تعیین دامنه و قلمرو حریم خصوصی با سیاست‌های تقنینی و میزان آزاری‌های هر جامعه و هنجارها و ارزشهای مورد حمایت جامعه ارتباط مستقیم دارد. آرتور میلر^۱ نویسنده آمریکایی (۱۹۱۵)، حریم خصوصی را مفهوم بسیار مبهم دانسته، و ویلیام بی‌بی نی، حقوق دان آمریکائی (۱۹۹۴) معتقد است مشکلات جدی در تعریف و قلمرو این حق وجود دارد و تام‌گرتی^۲ حقوق دان و فیلسوف آمریکایی (۱۹۷۷) برای آن خصیصه تغییرپذیری قائل است.^۳

ادبیات نظری

بررسی فقهی فعالیت اطلاعاتی در رابطه با حریم خصوصی

تنها استثناء قاعده حمایت از حریم خصوصی، مصلحت عمومی جامعه مسلمانان است.

فعالیت اطلاعاتی و مصلحت عمومی

سؤال قابل طرح اینکه؛ در فعالیت اطلاعاتی چه مصلحت عمومی‌ای نهفته است؟ فعالیت‌های اطلاعاتی یکی از مؤلفه‌هایی است که هر جامعه‌ای مخصوصاً جامعه اسلامی بدان نیازمند است چرا که از نظر عقلایی هر جامعه‌ای دارای بدخواهان و یا به عبارت بهتر دشمنانی است که هر لحظه نقشه‌ای جهت براندازی طرف مقابل در سر می‌پروراندند. جامعه اسلامی از این امر مستثنی نیست لذا بدین لحاظ فعالیت اطلاعاتی بسیار بااهمیت و ضروری می‌باشد. چنان که پس از انقلاب و در اوایل دهه ۶۰، که نظام جمهوری اسلامی در ابتدای راه بود، نبود چنین سازمانی باعث وارد آمدن آسیب‌های جبران‌ناپذیری به نظام شد و بزرگانی همچون شهید بهشتی، شهید رجایی و شهید باهنر به شهادت رسیدند که جزو قوی‌ترین بازوان نظام اسلامی بودند. اقدامات امنیتی و اطلاعاتی در اسلام نیز مسبوق به سابقه است و در صدر اسلام از جمله پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و نیز حضرت علی (علیه السلام)، در جهت حفظ منافع اسلام اقدام به انجام چنین فعالیت‌هایی نمودند. از جمله در جنگ بدر که سه نمونه فعالیت اطلاعاتی سپاه اسلام نقل شده است. در یکی از این موارد دو نفر مأموریت پیدا کردند که وارد دهکده «بدر» شوند، و اطلاعاتی از کاروان دشمن به دست آورند که در نهایت با کسب اطلاعات جدید به لشکر اسلام بازگشتند. (سبحانی، ۱۳۶۴، ج ۱، ص ۴۹۷)

به طور کلی دو رویکرد اصلی در ادبیات مربوط به حریم خصوصی عبارتند از:

«تحویل گرایان» و «انسجام گرایان» تحویل گرایان اساساً از منتقدان حریم خصوصی و منکر وجود مستقل آن هستند. در حالی که انسجام گرایان مدافع ارزش‌های اساسی و منافع مربوط به حریم خصوصی می‌باشند.^۴

^۱ . Arthur Miller

^۲ . William Beaney

^۳ . Tom Gerety

^۴ . ص ۱۹ کتاب حریم خصوصی اطلاعات: دکتر فرید محسنی انتشارات امام صادق(ع)

^۵ . همان، منبع ص ۲۱.

تعاریفی که اینجا در ذیل برای حریم خصوصی ارائه می شود به نقل از کتاب حریم خصوصی اطلاعات دکتر فرید محسنی از انتشارات امام صادق(ع) می باشد.

۱- بلوستین^۶، حریم خصوصی را معیاری برای تمایز افراد با یکدیگر می داند و معتقد است انسانی که مجبور باشد همه دقائق زندگیش را با دیگران در میان بگذارد، از فردیت و شرافت بشری محروم است و احساسات او به دلیل آنکه آشکارا مطرح می شوند، اصیل نیستند و ارزش او در حد اشیاء مادی خواهد بود.

۲- ویلیام پراسر^۷- استاد برجسته آمریکایی- حریم خصوصی را مشتمل بر چهار امر متفاوت می داند که تجاوز به آن موجب مسئولیت مدنی می گردد.

الف- تجاوز به حریم شخصی با خلوت افراد یا مداخله در امور خصوصی آنها.

ب- افشای فراگیر وقایع خصوصی رنج آور در مورد فرد

ج- منتشر کردن اطلاعاتی که در جامعه از فرد چهره کاذبی می سازد.

د- استفاده از نام یا شباهت فرد برای استفاده خاص.

۴- وستین^۸ حریم خصوصی را چنین تعریف می کند:

«حق اشخاص نسبت به اینکه تعیین کنند چه هنگام و چگونه و تا چه میزانی اطلاعات مربوط به آنها قابل اعلام به دیگران باشد».

۴- ای- ال- گودگین^۹، معتقد است که حریم خصوصی عبارت است از حق تصمیم گیری در خصوص این امر است که دسترسی به چه میزان از اطلاعات، احساسات، تفکرات، کردارها و شئون شخصی (یک فرد) برای دیگران جایز است. (دسترسی محدود کردن دیگران به خود).

۵- ارنست وان دن هاگ^{۱۰} می گوید حریم خصوصی عبارت است از دسترسی انحصاری یک شخص به حوزه ای که متعلق به خود اوست. حق حریم خصوصی این حق را به یک شخص می دهد که بتواند دیگران را از الف) نگاه کردن، ب) استفاده کردن، یا ج) تعرض به حوزه حریم خصوصی خود باز دارد.

۶- جیمز مور^{۱۱}، حقوق دان برجسته آمریکایی در تعریف حریم خصوصی تلفیقی از سه عنصر مهم عدم تعدی، مداخله، و دسترسی به اطلاعات را مطرح کرده است.

تعریف شورای اروپا:

شورای اروپا در قطعنامه ۱۹۷۰ خود، در تعریف حریم خصوصی چنین آورده: «عبارت است از امور مربوط به زندگی خصوصی، خانوادگی و مسکن، تمامیت جسمی و روحی، آبرو، اعتبار و شهرت و حیثیت افراد، امتناع از اینکه چهره ای کاذب از شخص ساخته شود، عدم افشاء وقایع و حقایق نامربوط و آزاردهنده، عدم افشای غیرمجاز تصاویر حقوقی، حمایت از عدم افشای اطلاعاتی که اشخاص بر اثر اعتماد به دست آورده یا در اختیار آنها قرار گرفته است»^{۱۲}.

تعریف کنفرانس نروژ

«کنفرانس حقوق دانان درباره حق حریم خصوصی» در تعریف حریم خصوصی چنین مقرر نموده است. بند ۲، حق حریم خصوصی حقی است نسبت به تنها ماندن، زندگی کردن با سلیقه خود و با حداقل مداخله دیگران. حقی است که اشخاص برای حفظ زندگی خود نسبت به موارد زیر دارند:

۱- مداخله دیگران در زندگی خصوصی، خانوادگی و منزل آنها؛

6 . Bloustein

7 . Prosser

8 . Westin

9 . E. L. Goodkin.

10. Ernest Van Den Hagg.

11 . James H. Moor

12. Resolution 428 of the Consultative (Parliamentary) Assembly of the Council of Europe (1970)

- ۲- مداخله دیگران در تمامیت جسمانی یا روانی یا در آزادی معنوی و فکری آنها؛
- ۳- حملات و تعرضات به آبرو، شهرت و حیثیت آنها؛
- ۴- ساختن چهره ای کاذب و دروغین از آنها؛
- ۵- افشای وقایع نامربوط و آزاردهنده درباره زندگی خصوصی آنها؛
- ۶- استفاده از نام، هویت یا شباهت آنها؛
- ۷- جاسوسی یا فضولی کردن، پاییدن و به ستوه آوردن آنها؛
- ۸- مداخله در مکاتبات، مراسلات و مخابرات آنها؛
- ۹- سوء استفاده از ارتباطات خصوصی، اعم از کتبی یا شفاهی؛
- ۱۰- افشای اطلاعاتی که براساس اعتماد حرفه ای به فردی ارائه گردیده است.

در حقوق و سیاست، از حریم خصوصی به عنوان مفهومی «سیال» یاد می شود که در فرهنگ های مختلف دارای قلمروهای متفاوتی است. برخی هم آن را مفهومی «مبهم» دانسته اند.

مثلاً دادگاه انگلستان در دعوی که در مورد زندگی خصوصی است اینگونه اظهار کرده که:

تعریف جامع از زندگی خصوصی نه ممکن است نه ضروری است. معمولاً در اسناد حقوقی به جای تعریف روشن و جامع از حریم خصوصی بیشتر به بیان مصادیق حریم خصوصی «مثل حق برخورداری از تمامیت جسمی و مکانی، مصون بودن زندگی خصوصی، عکس...» اشاره شده است. البته منطقی است که اگر بگوئیم هرچه انسانها توان استفاده از ابزارهای جدید و تکنولوژی داشته باشند به همان میزان مفهوم حریم خصوصی گسترده تر می شود. حق حریم خصوصی، در زندگی و تصمیم گیری قطعاً مفهوم انتزاعی عدم دخالت دولت و اشخاصی را در تصمیم گیری های شخصی افراد به همراه دارد مثلاً تصمیم به استفاده و مصرف داروهای ضدبارداری.

برای شناخت هرچه بیشتر مفهوم حریم خصوصی باید قلمرو حریم خصوصی را بررسی کنیم.

موارد و قلمروهای حریم خصوصی:

۱- حریم مکانی:

هر شخصی که در فضای فیزیکی زندگی می کند، از حقوقی برخوردار است که یکی از آن حریم مکانی است و بدون اجازه او نمی توان به منزل او وارد شد، وقتی می گوئیم ورود به فضای سکونت او ممنوع یعنی خانه، چادر، هتل، کوپه قطار، اتاق و خانه استیجاری، خیمه، فضای خودرو شخصی (البته در صورتی که از پنجره و شیشه پیدا نباشد). ولی اینجا یک بحث دیگر پیش می آید و آن اینکه ما دو نوع حریم مکانی داریم: یکی حریم مکانی خصوصی مثل خانه مسکونی و دیگری حریم مکانی عمومی مثل چادر مسافرتی در پارک و اینجا این سؤال پیش می آید که آیا می توان در «مکان عمومی» نیز از حق خلوت برخوردار بود؟ حریم خصوصی، حق معطوف به «زندگی خصوصی» است، و روشن است که در یک مکان عمومی، زندگی خصوصی داشتن، معنی ندارد. معنای حریم خصوصی این نیست که شخص بخواهد تنها باشد و قطعاً اراده و میل خود نمی تواند یک مکان عمومی را به حریم خصوصی خود تغییر دهد. برخی مکان های عمومی را سه گونه تعریف کرده اند:^{۱۳}

الف- مکانی عمومی مانند خیابان، بازار و ادارات که با اختصاص یافتن به شخص منافات دارد و همیشه برای همه باید عمومی باشد، اینگونه مکان های عمومی، قابلیت آنکه برای شخص، جنبه خصوصی پیدا کند، ندارد.

ب- مکان های عمومی که قابلیت خصوصی شدن دارد مثل پارک ها ولی این قابلیت نباید در جهت منع استفاده دیگران باشد، از این رو شخص ممکن است مجاز باشد با بر پا کردن یک خیمه، برای خود حریم خصوصی داشته باشند، ولی نمی تواند از دیگران انتظار داشته باشد که از او کاملاً فاصله بگیرند تا او را از «خلوت» برخوردار باشد. این نوع حق برای داشتن خلوت، در فضاهایی که برای عموم تهیه و تدارک دیده می شود با عمومی بودن منافات دارد.

۱۳. حریم خصوصی، محمد سروش، ص ۱۷.

ج- مکان های عمومی که علاوه بر قابلیت عام برای «خصوصی بودن» قابلیت خاص برای بهره مندی از «حق خلوت» دارد، به گونه ای که این حق، نه حق استفاده اختصاصی دیگران را نفی می کند، و نه حتی با حق داشتن خلوت برای آنها مزاحم است، در این صورت، شخص مجاز است تا موقعیتی را برای «خلوت» خود انتخاب کند، و در این صورت، او از این حق برخوردار خواهد بود. در تحلیل این اقسام باید سراغ «قاعده من سبق» که هم قاعده فقهی است و هم عقلایی برویم. طبق آن می توان در فضای عمومی، مثل پارک یا مسجد و ... فضایی را خلوت کرد و اولویت را بر آن شخص بدهیم. در واقع طبق مفاد این قاعده اگر کسی در استفاده از مکان مشترک و یا عام پیش دستی کند و جایی را به خود اختصاص دهد، از «حق» اولویت برخوردار شده. البته گفته می شود که از قاعده من سبق دو نکته دریافت می شود. از این اطلاق و شمول هم «هر مکان» مشترک عمومی و هم سبقت «برای هر کاری» استفاده می شود. در واقع این حق ناشی از سبقت است.

تفسیر محقق اصفهانی «در قاعده من سبق»^{۱۴}

این جمله به دلالت مطالبی می فهماند که هر کس مجازات نسبت به چیزی که دیگران سراغش نرفته اند، اقدام کند و آن را در اختیار بگیرد، و به دلالت التزامی می فهماند که ایجاد مزاحمت برای او ایز نیست، زیار هر جا که حقی برای کسی پذیرفته می شود، دیگران نباید مزاحمتی ایجاد کنند، و چون برای کسی که می خواهد در خلوت و تنهایی باشد، نزدیک شدن و یا نگاه کردن ایجاد مزاحمت است، لذا نباید مرتکب آن گردید.

۲- حریم خصوصی

از آنجا که جسم هر شخصی بخشی از حریم خصوصی است. لذا هرگونه اقدامی درباره «جسم دیگری» باید با رضایت او باشد مثلاً بازرسی و تفتیش بدنی یا آزمایش پزشکی. در مورد دخالت در مورد کیفیت پوشش، مدل لباس و شیوه آرایش همه از موارد نقض حریم خصوصی است. البته نسبت به این موضوع که آیا شیوه آرایش و کیفیت پوشش ان قلت هست چرا که عقیده ی عده ای بر آن است که این گونه رفتارها چون جنبه های دوگانه «شخصی» و «عمومی» دارند نمی تواند در حریم خصوصی قرار بگیرد چرا که این نوع پوشش و آرایش «انتقال دهنده» یک پیام خاص است که آثار اجتماعی و روانی در جامعه دارد.

۳- حریم شخصیت

از آنجا که انسان خلیفه الله است لذا جان و مال و آبروی او محترم بوده و باید از تعرض مصون باشد. حریم شخصیت انسان اقتضا می کند که از توهین، بدگوئی، دشنام، تعرض به شخصیت او، عقاید، عواطف همه و همه که هر کدام بخشی از شخصیت هر فرد را تشکیل می دهد از تفتیش و بازجویی و توهین ممنوع و مصون باشد.

۴- حریم خانواده

خانواده نیز در قلمرو زندگی خصوصی قرار دارد، مثلاً اینکه تصمیم به ازدواج و تشکیل خانواده داشته باشد یا نه و یا اینکه چه کسی را به عنوان همسر برگزیند، یا چه زمان تصمیم به داشتن فرزند داشته باشد، همه از حریم خانواده محسوب می شود.

۵- حریم اطلاعات شخصی

ارتباطات افراد با یکدیگر از طرق مختلفی بر اشکال گوناگون صورت می گیرد، مثل نامه پستی، تلفن، اینترنت، نمابر، بی سیم و ... متأسفانه با توسعه ارتباطات و اختراع ابزارهای نوین برای استراق سمع و رهگیری امروزه این کار بسیار سریع و ساده اتفاق می افتد، خصوصاً دولت ها در مسائل امنیتی بهره گیری از این ابزارها را حق خود می دانند و استفاده از چنین شیوه هایی در همه کشورها برای رهگیری عناصر جاسوسی و باندهای تبهکار، کاملاً قانونی است.

حقوق بشر و حریم خصوصی

حفظ حریم خصوصی در اسناد بین المللی و حقوق بشر طبق اعلامیه حقوق بشر اسلامی و اعلامیه جهانی حقوق بشر هر انسانی حق دارد که در امر زندگی خصوصی خود استقلال داشته باشد و جاسوسی با نظارت بر وی و مخدوش کردن حیثیت وی جایز نیست. می توان گفت: حریم خصوصی تمایل اشخاص است به اینکه آزادانه تصمیم بگیرند که تحت چه شرایطی و تا

۱۴. مبانی حریم خصوصی، محمد سروش، ص ۱۹.

چه میزانی خود وضعیت و رفتارشان را برای دیگران فاش کنند از نگاه کلی حریم خصوصی همه افراد محترم است. حق حریم شخصی به خوبی در قوانین بین المللی آمده است به دنبال پذیرش اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ و ماده ۱۲ که مستقیماً در رابطه با موضوع حریم شخصی است، شروط مشابهی در قرارداد بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و کنوانسیون اروپا در مورد حقوق بشر و سایر کنوانسیون ها و توافقات منطقه ای آمده است.

اعلامیه جهانی حقوق بشر در ماده ۳ چنین می گوید:

هر فردی حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد و در اصل ۱۲ نیز آمده که نباید در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات هیچ کس مداخله ای خودسرانه صورت گیرد یا به شرافت و آبرو و شهرت کسی حمله شود. در برابر چنین مداخله هایی برخورداری از حمایت قانون حق هر شخصی است. شورای اروپا در قطعنامه ای که درباره حریم خصوصی صادر کرده حریم خصوصی را به عنوان حقی نسبت به داشتن زندگی با سلیقه خود و حداقل مداخله دیگران تعریف کرده است. همچنین کنفرانس حقوقدانان درباره حق رعایت حریم خصوصی که در نروژ برگزار شد، در بند ۲ اعلامیه خود آورده است. حق حریم خصوصی حقی است نسبت به تنها ماندن نسبت به زندگی کردن با سلیقه خود و با حداقل درجه مداخله دیگران. در اعلامیه حقوق بشر اسلامی مصوب ۱۴ محرم ۱۴۱۱ قمری در قاهره نیز در ماده ۱۸ محتسب در زمینه توجه به حریم خصوصی آورده است: هر انسانی حق دارد که امر زندگی خصوصی خود استقلال داشته باشد و جاسوسی با نظارت بر وی و مخدوش کردن حیثیت وی جایز نیست و باید از وی در مقابل هرگونه دخالت زورگویانه حمایت شود. توجه به حریم خصوصی در بیانیه اصول اجلاس عالی سران درباره جامعه اطلاعاتی مصوب ۱۲ دسامبر ۲۰۰۳ نیز دیده می شود. در ماده ۳۵ این بیانیه آمده تقویت چارچوب اطمینان بخش از جمله امنیت اطلاعات و امنیت شبکه، تضمین اعتبار، حفظ حریم خصوصی و حمایت از مصرف کننده از پیش شرط های ایجاد جامعه اطلاعاتی و ایجاد اعتماد میان استفاده کنندگان از فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی است. در ماده ۵۸ این بیانیه نیز در استفاده از فناوری های اطلاعاتی رعایت حقوق بشر و آزادی های بنیادین از جمله حریم خصوصی تأکید شده است.

حریم خصوصی در حقوق اسلام:

در آیات متعددی از قرآن کریم بر لزوم رعایت حریم خصوصی اشخاص تأکید شده است و همچنین در سنت و سیره رسول اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) که خود مصداقی بر قدمت تأکید بر حقوق خصوصی افراد نسبت به کنوانسیونها و اسناد بین المللی و حقوق بشر است. البته کارشناسان معتقدند که اما احکام تکلیفی که نسبت به حمایت حریم خصوصی داریم و قابلیت تبدیل به احکام وضعی داشته اند غالباً مورد غفلت قرار گرفته اند. نکته مهم اینکه موضع اسلام در مواجهه با مقوله حریم خصوصی، موضع به اصطلاح «تحويل گرایانه» است. یعنی حریم خصوصی، در قالب احاله به حقوق و آزادیهای دیگر نظیر حق مالکیت، منع تجسس، اصل برائت، منع سوء ظن و اشاعه فحشا و سب و هجو و قذف و نمیمه و غیبت و خیانت در امانت حمایت شده است.^{۱۵}

الف - ممنوعیت تجسس و تحسس و تفتیش:

مهم ترین آیات و روایاتی که به ممنوعیت تجسس و تفتیش در امور دیگران تصریح کرده اند به شرح زیر هستند:

آیه ۱۲ سوره حجرات می فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ...»

از پیامبر اکرم (ص) روایات متعددی در خصوص ممنوعیت تجسس و تفتیش نقل شده است، از جمله اینکه:^{۱۶}

۱- ایاکم و الظن فإن الظن أكذب الحديث، ولا تجسسوا، ولا تحسسوا ولا تناجشوا ولا تحاسدوا ولا تباؤروا ولا تباغضوا وكونوا عباد الله اخواناً.

۱۵. حقوق حریم خصوصی، دکتر باقر انصاری، ص ۶۵.

۱۶. حقوق حریم خصوصی، دکتر باقر انصاری، ص ۶۶.

از گمان بپرهیزید، چرا که گمان، سخن را در گرداب دروغ افکند، از کنجکاو و پایدن یکدیگر بپرهیزید از حال کسی تفتیش مکنید، از یکدیگر تعریف و تمجید کنید، بدخواه یکدیگر نباشید، کینه یکدیگر را به دل مگیرید، به هم پشت نکنید و با بندگان خدا برادروار زندگی کنید.

امام علی(ع) نیز در نامه خویش به مالک اشتر هنگامی که وی را به سمت فرماندار مصر انتخاب کردند تجسس حاکم در احوال مردم را منع کرد، مالک را به پوشاندن عیوب مردم و دوری جستن از افرادی که عیوب دیگران را آشکار می سازند، توصیه فرموده است:

«ولیکن أبعده رعیتک منک وأشناهم عندک، أطلبهم لمعائب الناس، فإن فی الناس عیوباً، الوالی أحمق من سترها؛ فلا تکشفن عما غاب عنک منها، فإنما علیکم تطهیر ما ظهرک و الله لکم علی ما غاب عنک، فاستر العورة ما استطعت یستر الله منک ما تحب ستره من رعیتک ... وَ تَغَابَ عَن كُلِّ مَالٍ یَضْحُ لَكَ وَ لَا تَعْجَلَنَّ إِلَى تَصْدِیقِ سَاحٍ فَاِنَّ السَّاعِيَ غَاشٌّ وَرَانَ تَشْبَهُهُ بِالنَّاصِحِينَ».

باید دورترین مردم از تو و مبعوض ترین آنان نزد تو کسی باشد که پیوسته در پی عیوب هستند.

ب- ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان

در آیات قرآن و سنت اسلامی ورود به منازل اشخاص منوط به استیذان و استیذان شده یعنی اول خود را معرفی کند و اذن ورود از صاحب خانه بگیرد. یعنی بعد از معرفی (استیذان) کسب رضایت و اذن صاحب منزل.

در آیات قرآن:

۱. لا تدخلوا بیوتاً غیر بیوتکم حتی تستأنسوا و تسلّموا علی اهلها.

۲. و أتوا البیوت من أبوابها.

و در روایت معروف قضیه سمره بن جندب از مهم ترین نمونه های تاریخی است که بر ممنوعیت ورود بدون اذن خانه مردم دلالت می کند که پیامبر فرمود برای حل این موضوع قاعده مهم فقهی: لاضرر و لاضرار فی الاسلام وضع شد.

ج- ممنوعیت استراق بصر

در فقه اسلامی سرشار از توصیه هایی در زمینه عدم تجاوز به حریم خصوصی اشخاص از طریق نگاه کردن است. به طور مثال پیامبر(ص) فرموده اند: «من رأى عورة فسترها کمن أحمیا مؤودة»^{۱۷}

در قانون مدنی ماده ۱۲۳ آمده است:

کسی نمی تواند از دیوار خانه خود به خانه همسایه در باز کند گرچه دیوار مالک شخصی او باشد. لیکن می تواند از دیوار اختصاصی خود روزنه یا شبکه باز کند و همسایه حق منع او را ندارد ولی همسایه می تواند جلوی روزنه و شبکه دیوار بکشد یا پرده بیاویزد که مانع رؤیت شود.

ج- ممنوعیت استراق سمع:

در اسلام استراق سمع ممنوع است پیامبر(ص) فرموده اند: هرکس که به مکالمات دیگران در حالی که راضی نیستند، گوش دهد، روز قیامت در گوش وی سرب گداخته ریخته می شود:

«من استمع الی حدیث قوم و هم یفرون منه، صب فی أذنب الانک»^{۱۸}

ممنوعیت سوء ظن

در آیات قرآن و سنت پیامبر اکرم(ص) و ائمه اسلام(ع) سوء ظن منشأ و ریشه اصلی تجسس و تفتیش در امور خصوصی دیگران معرفی شده است.

۱- آیه ۱۲ سوره حجرات در این باره می فرماید:

«یا ایها الذین آمنوا اجتنبوا کثیراً من الظنّ انّ بعض الظنّ اثمٌ و لا تجسسوا و لا یغتب بعضکم بعضاً».

۱۷. ص ۷۳ از کتاب حقوق حریم خصوصی از دکتر انصاری.

۱۸. حریم خصوصی، دکتر باقر انصاری، ص ۷۴.

ای کسانی که ایمان آورده‌اند، از بسیاری از گمانها بپرهیزید که پاره‌ای از آنها گناه است و تجسس مکنید و غیبت نکنید و بعضی از شما بعضی دیگر را.

۲- روایات: از امام علی(ع) نقل شده است که:

ضَعْ أَمْرَ أَخِيكَ عَلَىٰ أَحْسَنِهِ حَتَّىٰ يَأْتِيكَ مَا يَغْلِبُكَ مِنْهُ، وَ لَا تَنْظِنَ بِكَلِمَةٍ خَرَجْتَ مِنْ أَخِيكَ سَوْأً وَ أَنْتَ تَجِدُهَا فِي الْخَيْرِ مَهْمَلًا.^{۱۹}

۳- پیامبر اکرم(ص):

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَ مَالَهُ وَ أَنْ يَظُنَّ بِه ظَنُّ السَّوِّءِ»

همانا خداوند متعال، جان و مال مسلمان را محترم ساخته و از سوء ظن به او منع کرده است.

از غزالی نقل شده که «سوء ظن از بدعتهای شیطان در حق مسلمین است».

ممنوعیت نیمه و غیبت^{۲۰}:

نیمه یعنی بیانی که خواه با زبان، خواه با صورت مکتوب و خواه با صورتهای دیگر همانند ایما و اشاره و رمز در حق دیگری گفته می‌شود. نیمه متضمن اظهار عیب یا نقص در دیگری است. به گونه‌ای که سبب کراهت خاطر و ناراحتی وی می‌شود. سبب نیمه ممکن است وجود یک نیت سوء در شخص مرتکب نسبت به منتسب الیه باشد یا اظهار حسب و دوستی به مخاطب یا حتی تفرج یا فضولی کردن در امور منتسب الیه.

شهید ثانی می‌گوید حقیقت نیمه عبارت است از افشا و هتک سرتی که دارنده آن افشای آن را بر دیگران روا نمی‌داند.

اما غیبت که از نیمه شدیدتر است که در قرآن از آن به اکل میته برادر تعبیر شده است.

ل- ممنوعیت سب و هجو و قذف^{۲۱}:

شیخ انصاری در مورد ممنوعیت سب می‌گوید، سب مؤمنین با توجه به ادله اربعه حرام است. از امام جعفر صادق(ع) نقل شده که پیامبر(ص) فرموده اند: سباب المؤمن فسوق قتا له کفرو أکل لحمه معصیة و حرمة ما له کحرمة دمه. برخی از فقها سب را عبارت از منتسب ساختن یک عیب یا نقص به دیگری یا نامیدن انسانها با القاب و عناوین زشت و ناپسند همچون پست، رذل، حقیر، کافر، مرتد، جذامی و سایر القاب و عناوینی دانسته‌اند که سبب ایذای خاطر و اذیت منتسب الیه می‌شود. بنابراین، در اینکه چه چیزی سب محسوب می‌شود باید به عرف رجوع کرد.

و: ممنوعیت سب و هجو و قذف

شیخ انصاری در مورد ممنوعیت سب می‌گوید سب مؤمنین با توجه به ادله اربعه حرام است. از امام جعفر صادق(ع) نقل شده است که پیامبر(ص) فرمود:

سباب المؤمن فسوق قتاله کفرو أکل لحمه معصیة و حرمة ماله کحرمة دمه.

دشنام دادن به مؤمن فسق به شمار می‌رود.

البته بعضی از فقها سب را عبارت از منتسب ساختن یک عیب یا نقص به دیگری یا نامیدن انسانها با القاب و عناوین زشت و ناپسند همچون پست، رذل، حقیر، کافر، مرتد، جذامی و سایر القاب و عناوینی دانسته‌اند که سبب ایذای خاطر و اذیت منتسب الیه می‌شود. بنابراین، در اینکه چه چیزی سب محسوب می‌شود باید به عرف رجوع کرد.

ه) ممنوعیت اشاعه فحشا و هتک ستر

اسلام نه تنها دولت و اشخاص ثالث را از ورود در حریم خصوصی انسانها منع کرده است، بلکه به تک تک انسانها نیز دستور داده که از افشای امور و مسائلی که نوعاً برای دیگران فاش نمی‌شود و نوعاً کتمان آنها برتر از ابراز آنها تلقی محسوب می‌شود و خودداری کنند. از پیامبر اسلام(ص) نقل شده است:

۱۹. بحار الأنوار مجلسی، ص ۲۰۰.

۲۰. حریم خصوصی، دکتر انصاری، ص ۷۷.

۲۱. همان منبع.

من اذاع الفاحشه کمن مبتدئها.^{۲۲}

همانا کسی که اشاعه فحشا می کند همانند کسی است که آن را به وجود آورده است.

م - ممنوعیت خیانت در امانت

وفای به عهد و برگرداندن امانت در آیات قرآن و سنت رسول خدا(ص) و ائمه اطهار(ع) توصیه شده است. امانتدار و امین مکلف است ودیعه را چه یک سخن باشد چه مال و اموال و ... باشد نگهداری و از تعرض و ضایع شدن آن جلوگیری کند. مصادیق جائز تجسس^{۲۳}

در نگاه فقه موارد و مصادیقی مشروح و یا حداقل مباح در مورد تجسس وجود دارد که عبارتند از:

۱. تفحص و تجسس در امر ازدواج

تحقیق و تجسس در مورد اخلاق و ویژگی های فردی که انسان به عنوان همسر بر می گزیند به حکم عقل و نقل جائز و مباح است. چرا که حیثیت همسر از منظر قرآن حیثیت لباس است، چنانکه خداوند متعال در آیه ی ۱۸۷ سوره بقره می فرماید: هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ و اَنْتُمْ لِبَاسٌ كِهِنَّ.

البته علاوه بر لزوم احتیاط در انتخاب همسر ادله عقلی و نقلی بسیاری وجود دارد که مشروعیت تفحص و تجسس در امر ازدواج را شدت می بخشد. در واقع مصلحت فرد در مقام انتخاب همسر، نسبت به مصلحت موجود در حرمت حریم او اهم است و لذا در این جا باید براساس مصلحت اقوی برای فرد حکم به جواز تجسس نمود، چه آنکه ای چه بسا عدم وقوف بر ویژگی های خاص اخلاقی و رفتاری و برخی اسرار باعث به هم خوردن ازدواج پس انعقاد عقد نکاح باشد.

۲. تفحص و تجسس از کودک، نوجوان و جوان توسط ولی او در روایات اهل بیت(ع) در مورد تربیت فرزند توسط والدین او بسیار تأکید شده است برای مثال: حق فرزند بر پدر این است که اسم نیکو برای او اختیار نماید و او را نیکو تربیت کند.

۳. تجسس و تفحص در اطراف چیزی که افشای آن جائز است. در روایتی آمده است: «مجالس مشروط به امانتند، (یعنی سخنان و مطالب آنها نباید افشاء شود) مگر سه مجلس، مجلسی که خون حرام در آن ریخته شود، مجلسی که در آن ناموس حرامی حلال شمرده شود و مجلسی که مال حرام در آن حلال شمرده شود. (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۸ ص ۴۷۳).

چیزی که افشاء کردن آن جایز است و احترام ندارد، تجسس و تفحص در اطراف آن هم به همان دلیل و علتی که افشاء در اجائز می نماید، جائز خواهد بود.

۴. تجسس مغیبا به انگیزه و غرض شرعی و عقلایی صحیح

شیخ انصاری در تحلیل ادله غیبت به غرض و هدف توجه کرده و می فرماید: مواردی را که مغیبا به هدف انتفاض مؤمن و آزار و اذیت مؤمن است، را محکوم ادله ی حرمت می دانند و براساس تحلیل ایشان غیبت مغیبا به غرض و انگیزه ی خیر خارج از محدوده ی حرمت تجسس می باشد یعنی ایشان حرمت غیبت را دایره مدار اهداف غیر شرعی می دانند و البته در تمام محرمات همین نظر را دارند.

۵. تجسس و تحقیق در مورد امام جماعت

با وجود شرط بودن اسلام به عنوان عدالت و یا حتی عدالت در ظاهر، یعنی اینکه در ظاهر گناهان خود را بپوشاند، و متجاهر به فسق نباشد، تا اندازه ای که همین عدالت نیز ثابت گردد، حداقلی از تجسس و تفحص پیرامون فرد ناگزیر و ضروری است.

۶. تجسس در مقام ادای تکلیف مواجب نصیحت

نصیحت برای هر مسلمانی از تکالیف واجب است، و فرقی ندارد که شأن او امامت و حاکمیت در جامعه اسلامی باشد یا رعیت: اما امام، پس بر او واجب است که حکومت و اجتماع اسلامی را حفظ نموده و احکام خدا را از تحریف مصون داشته و در مقام عمل، اجرا نماید، بنابراین امام باید: در تعیین حکام و قضات و فرماندهان رده بالا یا رده پایین با تحقیق و شناخت کامل اقدام نماید و اشخاص امین و متدین و متعهد و دلسوز و با تقوا را انتخاب کند بلکه تخصص و تجربه و مدیریت او را در نظر بگیرد.

۲۲. حریم خصوصی در حقوق اسلام، دکتر انصاری، ص ۷۹.

۲۳. تجسس، دکتر حسان حائری و شاملی و بابوکانی، ص ۷۵.

۷. تجسس از کسی که خود ساتر عیوب و اسرار و گناهانش نیست.

جستجوی عیوب مردمان و امور منفی آنها زمانی حرام است، که مردم خود از فاش و آشکار شدن آن عیوب جلوگیری نمایند و تلاش کنند که عیوبشان مخفی و پوشیده بماند. حال چنانچه فردی از فاش شدن عیوبش هراسی نداشته و یا اساساً نسبت به این امر بی توجه بود، در این صورت دیگر تفتیش و جستجو پیرامون عیوب وی حرام نیست. شیخ انصاری (ره) ضمن بیان این استدلال نتیجه می‌گیرد که زمانی تجسس حرام است که فرد عیوب خود را پوشیده بدارد و در غیر این صورت حرمت تجسس نیز زایل می‌شود. (شیخ انصاری، مکاسب ج ۱، ص ۳۲۳).

۸. تجسس جهت حفظ عرض و آبروی افراد

بنای عقلاء بر این است که اگر در جایی حفظ و عرض و آبروی فردی متوقف بر تجسس از احوال غیر است، آن را بایسته و شایسته باید انجام داد چرا که حفظ آبروی مؤمنان و حفظ آن برای شارع مقدس اهمیت بسیار والاتنی دارد. البته برای حفظ آبروی مؤمن تجسس نباید موجب اشاعه ی فحشا و نقض بیش از حد حریم دیگران باشد.

۹. تجسس جهت تعیین وصی، قیّم و وکیل در امور اولاد

چون پدر برای پس از وفات خود باید وصی عادل و امین انتخاب کند به تجسس و تحقیق و تفحص از احوال او بپردازد چرا که بدون احراز عدالت و امانت نمی‌شود کسی را وصی کرد.

۱۰. تجسس، تفقّد و تفحص حاکم و حکومت اسلامی

منظور از حاکم در اینجا به نوعی مجتهد می‌باشد اما فقها بر این اعتقادند، که فردی که ریاست اداره مخابرات و امنیت حکومت اسلامی را برعهده می‌گیرد، واجب است که انسان خبیر، متدبّر و مجتهد نسبت به احکام اسلامی و شئون سیاسی زمان باشد. بر حاکم اسلامی ایجاد فضای قسط و عدالت واجب است. لذا تجسس از احوال محرومان و افراد جامعه اسلامی و تجسس برای گزینش کارگزاران حکومت اسلامی و تجسس از احوال و اعمال کارگزاران در مناصب حکومتی ضروری است به حکم عقل و شرع هر فرد که به عنوان کارگزار حکومت اسلامی گماشته می‌شود، باید کاملاً مواظبت و بازرسی شود و تمام اعمال او توسط عیون حاکم نظاره گردد، تا مبدا کاری کند که نظام مختل گشته و تظلم به مردم صورت گیرد. در حکومت برای حفظ و بقاء و استمرار آن، دانستن اسرار ایمان، نفاق صفا و غدر مردم برای حاکم ضروری به نظر می‌رسد زیرا بی توجهی نسبت به نگاه مردم در بسیاری مواقع حاکم را به توقع بی جا و داشته و حتی گاهی موج مخالفان او حکومت را غافلگیرانه احاطه کرده و باعث از بین رفتن حکومت می‌گردد. تجسس از دشمنان چرا که برای هر حکومتی از جمله حکومت اسلامی دشمنان بسیاری وجود دارد که اگر توان ضربه زدن و تخریب پیدا کنند، دریغ نمی‌ورزند براین اساس بر حاکم اسلامی عقلاً و شرعاً و هر حاکمی عقلاً واجب است تا از تحریکات دشمنان خود آگاه و از اسرار آنها با خبر باشد، لازمه خبر از دشمن و آگاهی نسبت به سلاقت، تحرکات و ... ایشان تجسس مداوم از احوال آنهاست.

تجسس از دشمن داخل و دشمن خارجی

به هر حال عقل انسان به طور وضوح، هرج و مرج و فساد اجتماعی و نا امنی و شیوع فحشا و ظلم و منکرات را تقبیح کرده و مبارزه با اختلال نظم و ایجاد هرج و مرج و فساد و منکرات را لازم می‌داند. دفع و رفع این امور متوقف بر ایجاد ظلم و برقراری انتظام در جامعه می‌باشد و عقل حکم به وجوب ایجاد نظام و حفظ آن می‌کند.

احکام وضعی تجسس بر ضد حکومت اسلامی^{۲۴}

در سیستم جزائی فقه شیعه برای کسی که به تجسس علیه حکومت اسلامی و به نفع کفار می‌پردازد، مجازات هایی در نظر گرفته شده است.

ما سه دسته جاسوس داریم، (۱) مسلمان، (۲) ذمی، (۳) حربی.

الف) جاسوس مسلمان

۲۴. تجسس، حجة الاسلام دکتر حائری، شاملی، بابوکانی، ص ۱۸۲.

علامه در قواعد می گوید: «... اگر مسلمانی برای کفّار حربی تجسّس نماید و آن در از عورات مسلمانان آگاه سازد قتل او جائز نمی باشد بلکه امام اگر بخواهد او را تعزیر می نماید.

البته در روایات از پیامبر اکرم (ص) و امام حسین (ع) حکمی متفاوت (قتل و اعدام) روایت شده است.

(ب) جاسوس ذمی

فقها: اگر فردی از کفّار ذمی به تجسّس علیه نظام اسلامی پرداخت، پیمانش نقض می گردد و امام اختیار دارد او را بکشد، دار بزند و یا به بردگی بگیرد.

(ج) جاسوس حربی

مجازات جاسوس حربی قتل و اعدام است و به او امان داده نمی شود.

ادله عقلی بر وجوب حمایت از حریم افراد^{۲۵}

۱- قضاوت وجدان (حکم اولیه وجدان)

مسئله وجوب نگهداری آبرو و اسرار مسلمانان از جمله مسائل حیاتی است ... وجوب آن به ادله بدیهی وجدانی، عقلی و شرعی مستند می باشد.

طبق داوری عقل و دلالت بدیهی وجدان، اصل و قاعده این است که هیچ کس بر کس دیگر ولایت و سلطه نداشته باشد، در حالی که زیر نظر گرفتن پنهانی دیگران و کنکاش و جستجو کردن درباره دیگران به شمار می آید. بنابراین «اصل اولی» (در اینجا مراد قاعده و قضاوت عقل است). جایز نبودن آن را اقتضا می کند. بر پایه این دو اصل و شالوده استوار (یعنی حرمت تجسّس و حرمت بخشی اسرار شخصی مردم) است که زندگی توده مردم بنیان گذاری شده است.

۲- ممنوعیت عقلی ولایت بر دیگران

به حکم عقل فطری ولایت بر دیگران ممنوع است. و اثبات ولایت بر دیگران احتیاج به دلیل خاص دارد. تجسّس نیز نوعی ولایت بر دیگران است و به حکم عقل جائز نیست.

۳- ممنوعیت و حرمت عقلی ظلم

نقض حریم خصوصی اشخاص از جمله مواردی است که از طریق آن ظلمی به دیگران رخ می دهد و حقوق دیگران تضییع می شود.

بنابراین عقل مستقبل بدون استمداد از شریعت حکم بر ممنوعیت و حرمت ورود به حریم دیگران می نماید چرا که مصداق ظلم است.

۴- حرمت عقلی مقدمه حرام

ورود بر حریم خصوصی افراد مقدمه ی اشاعه فحشا و شیوع منکرات و از بین رفتن و هتک عرض و آبروی افراد است که از نظر اسلام حرام است.

سوال: اگر صاحب حریم به مطلع آسیب رساند در چه مواردی ضامن است و در چه مواردی ضامن نمی باشد.^{۲۶}

الف: موارد ضامن

اگر صاحب حریم، کسی را که بر تجسّس از حریم او پرداخته، بدون اینکه او را ابتدا زجر نمایند، آسیب برساند، ضامن است. از دیگر موارد ضامن، جایی است که مطلع از حریم دیگری، رحم محارم و نوامیس صاحب حریم باشد، و حال اگر به آن اندازه که بر او نظر و اطلاع جائز است، نظر کند، صاحب حریم نمی تواند او را رمی نماید و آسیب بزند و اگر به او آسیب رسانید، ضامن است.

اگر فردی به دنبال اطلاع از حریم دیگری به منزل او مشرف گردد، کور باشد چه آنکه در واقع سالبه به انتفای موضوع نخواهد بود و در اینجا آسیب زدن به او جائز نمی باشد و ضامن دارد.

۲۵. تجسّس، حجة الاسلام حائری، ص ۶۴.

۲۶. همان، منبع ص ۱۸۱.

ب- موارد عدم ضمان

اگر صاحب حریم، مطلع را زجر و نهی کند و او باز به کار خود ادامه دهد، در این صورت رمی و پرتاب شی ای به طرف او به قصد آسیب زدن و زخمی کردن او جائز، و حتی به قصد قتل او را آسیب زدن نیز در این صورت ضمانی ندارد و خون او هدر است.

اگر فردی با آلات و ادوات جدید همانند دوربین، آینه و ... تجسس و اطلاع از حریم و عورات دیگران بنماید، حکم چشم مسلح را دارد و در صورت اصرار آسیب زدن به او حتی قتل او ضمان آور نمی باشد.

اگر کسی از روی اکراه و اضطرار در کوچه و خیابان بدون پوشش بماند و کسی به او نگاه کند و بر فعل خود ادامه ورزد، جنایت بر او ضمان آور نیست.

اگر فردی بر حریم دیگری مشرف گردد و به تطلع بپردازد و با زجر صاحب حریم از کار خود کناره گیری ننماید، و صاحب حریم به او آسیب برساند، حتی اگر مطلع مدعی باشد که قصد تطلع نداشته باشد، ادعای او مسموع نمی باشد، و صاحب حریم در ظاهر ضامن نخواهد بود.

حریم خصوصی متقاضیان کار و کارکنان

در همه کشورهای دنیا کارفرمایان پیش از استخدام متقاضیان کار و گاهی بعد از استخدام به طور معمول اطلاعات مختلفی درباره تخصص، وضعیت سلامتی، وضعیت خانوادگی عادهای فردی، حسن یا سوء سابقه افراد جمع آوری می کنند. گاهی در محل کار نظارت‌های سمعی و بصری موقت، مستمر یا حتی آشکار و نهان دارند.

بعضی از مصادیق اعمال تهدید کننده حریم خصوصی اشخاص متقاضی کار یا کارگران را یادآور می شویم.

الف- تأثیر پیشرفت علم بر نقض حریم خصوصی به دست کارفرمایان

امروزه پیشرفت علم سبب شده است که کارفرمایان در کسب جزئی ترین و خصوصی ترین اطلاعات مستخدمان و کارگران خود نیز موفق باشند.

ب- میزان انتظار از حریم خصوصی در اماکن کار

بر مبنای تعریفی که از حریم خصوصی ارائه شد، می توان گفت کارگران می توانند در محل کار نیز خواهان افشا نشدن برخی مسائل خود برای کارفرما یا دیگران باشند.

اما توقع برخورداری از حریم خصوصی در این مکانها (به دلیل عمومی بودن مکان، رضایت کارگر و پذیرش شرایط کار، وجود رابطه کاری و...) کمتر از انتظاراتی است که آنها می توانند در محل سکونت خود داشته باشند.

کارگران معمولاً در حوزه های مثل مواردی ذیل با نقض حریم خصوصی خود مواجه هستند:

۱. گزینش استخدامی، ۲. آزمایش مواد مخدر، الکل، ایدز، آزمایش های روان شناسی و جنسیت، ۳. بازرسیها و تفتیشهای بدنی محسوس و غیر محسوس، ۴. نظارت (مانیتورینگ)، ۵. افشای اطلاعات خصوصی نظیر اطلاعات پزشکی، ۶. ورود کارفرما به مسائل و فعالیتهای غیر کاری آنها.

ج- نظارت ویدئویی در محل کار چه آشکار و چه پنهانی

می توان گفت نظارت ویدئویی کارگران تنها زمانی مجاز است که اطلاعات جمع آوری شده کارفرمایان محدود به کارگران باشد. نظارت کارگران در اتاق خواب، دستشویی، رخت کن و جاهای مشابه عموماً باید ممنوع باشد و نظارت ویدئویی باید براساس هدفی مشروع صورت گیرد.

کارگران باید از فرصت معقولی برای مشاهده اطلاعات جمع آوری شده توسط کارفرما برخوردار باشند.

د- تحقیقات استخدامی کارفرمایان در مورد کارگران

معمولاً اطلاعاتی در گزینش پیش از استخدام کارگران و کارکنان صورت می گیرد عبارت است از اطلاعات مربوط به تخصص متقاضی، اطلاعات مربوط به شهرت و اعتبار متقاضی، اطلاعات مربوط به تواناییهای ذهنی و جسمی متقاضی، سابقه محکومیت کیفری متقاضی.

داده شخص عبارت است از هرگونه اطلاعات مربوط به یک شخص با هویت مشخص یا قابل شناسایی.

و- حریم خصوصی ارتباطات شفاهی و تلفنی کارگران

کارکنان حق دارند بدون مداخله غیر قانونی و خودسرانه کارفرمایان به تبادل اطلاعات و فعالیتهای ارتباطی بپردازند. امروزه در کشورهای توسعه یافته نظارت تلفنی چه در بخش دولتی و چه در بخش خصوصی فراگیر شده است.

برخی از مکالمات تلفنی هرچند که در محل کار صورت گرفته باشد مورد حمایت است و کارگران حق دارند نسبت به مکالمات شفاهی خود انتظار حریم خصوصی را داشته باشند.

فرمان ۸ ماده ای امام خمینی (ره)

در روز بیست و چهارم آذرماه ۱۳۶۱ شمسی، امام خمینی فرمان ۸ ماده ای خطاب به قوه قضائیه و ارگانهای اجرایی کشور صادر کردند.

این فرمان که در زمینه حقوق خصوصی، حقوق بشر و حقوق شهروندی در مقابل حکومت و قدرت، یکی از ارزنده ترین آثار امام خمینی است به عنوان «منشور کرامت انسان» نام گذاری شده است که در تمامی موارد به محترم شمردن حقوق افراد و رعایت ضوابط قانونی در برخورد با حقوق شرعی مدنی تأکید دارد.

۱- تهیه قوانین شرعیه و تصویب و ابلاغ آنها با دقت لازم و سرعت انجام گیرد و قوانین مربوط به مسائل قضایی که مورد ابتلای عموم است و از اهمیت بیشتر برخوردار است در رأس سایر مصوبات قرار گیرد، که کار قوه قضائیه به تأخیر یا تعطیلی نکشد و حقوق مردم ضایع نشود، و ابلاغ و اجرای آن نیز در رأس مسائل دیگر قرار گیرد.

۲- رسیدگی به صلاحیت قضات و دادستانها و دادگاهها با سرعت و دقت عمل شود تا جریان امور، شرعی و الهی شده و حقوق مردم ضایع نگردد. و به همین نحو رسیدگی به صلاحیت سایر کارمندان و متصدیان امور، با بیطرفی کامل بدون مسامحه و بدون اشکال تراشیههای جاهلان که گاهی از تندروها نقل می‌شود، صورت گیرد تا در حالی که اشخاص فاسد و مفسد تصفیه می‌شوند اشخاص مفید و مؤثر با اشکالات واهی کنار گذاشته نشوند. و میزان، حال فعلی اشخاص است با غمض عین از بعضی لغزشهایی که در رژیم سابق داشته‌اند، مگر آنکه با قرائن صحیح معلوم شود که فعلاً نیز کارشکن و مفسدند.

۳- آقایان قضات واجد شرایط اسلامی، چه در دادگستری و چه در دادگاههای انقلاب باید با استقلال و قدرت بدون ملاحظه از مقامی احکام اسلام را صادر کنند، و در سراسر کشور بدون مسامحه و تعویق به کار پر اهمیت خود ادامه دهند. و مأمورین ابلاغ و اجرا و دیگر مربوطین به این امر باید از احکام آنان تبعیت نمایند تا ملت از صحت قضا و ابلاغ و اجرا و احضار، احساس آرامش قضایی نمایند، و احساس کنند که در سایه احکام عدل اسلامی جان و مال و حیثیت آنان در امان است. و عمل به عدل اسلامی مخصوص به قوه قضائیه و متعلقات آن نیست، که در سایر ارگانهای نظام جمهوری اسلامی از مجلس و دولت و متعلقات آن و قوای نظامی و انتظامی و سپاه پاسداران و کمیته‌ها و بسیج و دیگر متصدیان امور نیز به‌طور جدی مطرح است و احدی حق ندارد با مردم رفتار غیر اسلامی داشته باشد.

۴- هیچ کس حق ندارد کسی را بدون حکم قاضی که از روی موازین شرعیه باید باشد توقیف کند یا احضار نماید، هر چند مدت توقیف کم باشد. توقیف یا احضار به عنف، جرم است و موجب تعزیر شرعی است.

۵- هیچ کس حق ندارد در مال کسی چه منقول و چه غیرمنقول، و در مورد حق کسی دخل و تصرف کند یا توقیف و مصادره نماید مگر به حکم حاکم شرع، آن هم پس از بررسی دقیق و ثبوت حکم از نظر شرعی.

۶- هیچ کس حق ندارد به خانه یا مغازه و یا محل کار شخصی کسی بدون اذن صاحب آنها وارد شود یا کسی را جلب کند، یا به نام کشف جرم یا ارتکاب گناه تعقیب و مراقبت نماید، و یا نسبت به فردی اهانت نموده و اعمال غیر انسانی - اسلامی مرتکب شود، یا به تلفن یا نوار ضبط صوت دیگری به نام کشف جرم یا کشف مرکز گناه گوش کند، و یا برای کشف گناه و جرم هر چند گناه بزرگ باشد، شنود بگذارد و یا دنبال اسرار مردم باشد، و تجسس از گناهان غیر نماید یا اسراری که از غیر به او رسیده و لو برای یک نفر فاش کند. تمام اینها جرم [و] گناه است و بعضی از آنها چون اشاعه فحشا و گناهان از کبایر بسیار بزرگ است، و مرتکبین هر یک از امور فوق مجرم و مستحق تعزیر شرعی هستند و بعضی از آنها موجب حد شرعی می‌باشد.

۷- آنچه ذکر شد و ممنوع اعلام شد، در غیر مواردی است که در رابطه با توطئه‌ها و گروهک‌های مخالف اسلام و نظام جمهوری اسلامی است که در خانه‌های امن و تیمی برای براندازی نظام جمهوری اسلامی و ترور شخصیت‌های مجاهد و مردم بیگناه کوچک و بازار و برای نقشه‌های خرابکاری و افساد فی الأرض اجتماع می‌کنند و محارب خدا و رسول می‌باشند، که با آنان در هر نقطه که باشند، و همچنین در جمیع ارگان‌های دولتی و دستگاه‌های قضایی و دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها و دیگر مراکز با قاطعیت و شدت عمل، ولی با احتیاط کامل باید عمل شود، لکن تحت ضوابط شرعی و موافق دستور دادستانها و دادگاه‌ها، چرا که تعدی از حدود شرعی حتی نسبت به آنان نیز جایز نیست، چنانچه مسامحه و سهل انگاری نیز نباید شود. و در عین حال مأمورین باید خارج از حدود مأموریت که آن هم منحصر است به محدوده سرکوبی آنان حسب ضوابط مقرر و جهات شرعی، عملی انجام ندهند.

و مؤکداً تذکر داده می‌شود که اگر برای کشف خانه‌های تیمی و مراکز جاسوسی و افساد علیه نظام جمهوری اسلامی از روی خطا و اشتباه به منزل شخصی یا محل کار کسی وارد شدند و در آنجا با آلت لہو یا آلات قمار و فحشا و سایر جهات انحرافی مثل مواد مخدره برخورد کردند، حق ندارند آن را پیش دیگران افشا کنند، چرا که اشاعه فحشا از بزرگترین گناهان کبیره است و هیچ کس حق ندارد هتک حرمت مسلمان و تعدی از ضوابط شرعی نماید. فقط باید به وظیفه نهی از منکر به نحوی که در اسلام مقرر است عمل نمایند و حق جلب یا بازداشت یا ضرب و شتم صاحبان خانه و ساکنان آن را ندارند، و تعدی از حدود الهی ظلم است و موجب تعزیر و گاهی تقاص می‌باشد. و اما کسانی که معلوم شود شغل آنان جمع مواد مخدره و پخش بین مردم است، در حکم مفسد فی الأرض و مصداق ساعی در ارض برای فساد و هلاک حرث و نسل است و باید علاوه بر ضبط آنچه از این قبیل موجود است آنان را به مقامات قضایی معرفی کنند. و همچنین هیچ یک از قضات حق ندارند ابتدائاً حکمی صادر نمایند که به وسیله آن مأموران اجرا اجازه داشته باشند به منازل یا محل‌های کار افراد وارد شوند که نه خانه امن و تیمی است و نه محل توطئه‌های دیگر علیه نظام جمهوری اسلامی، که صادر کننده و اجرا کننده چنین حکمی مورد تعقیب قانونی و شرعی است.

۸- جناب حجت الاسلام آقای موسوی اردبیلی رئیس دیوانعالی کشور، و جناب آقای نخست وزیر موظفند شرعاً از امور مذکوره با سرعت و قاطعیت جلوگیری نمایند. و لازم است در سراسر کشور، در مراکز استانداریها و فرمانداریها و بخشداریه‌ها هیأت‌هایی را که مورد اعتماد و وثوق می‌باشند انتخاب نمایند و به ملت ابلاغ شود که شکایات خود را در مورد تجاوز و تعدی مأمورین اجرا، که به حقوق و اموال آنان سر می‌زند بدین هیأتها ارجاع نمایند و هیأت‌های مذکور نتیجه را به آقایان تسلیم، و آنان با ارجاع شکایات به مقامات مسئول و پیگیری آن متجاوزین را موافق با حدود و تعزیرات شرعی مجازات کنند.

روش‌های نوین نقض حریم خصوصی

غالباً کاربردهای نوین فناوری تیغ دولبه ای است که از یک سو، گسترش امنیت و امکان کنترل و یا پیشگیری از جرم را آسان می‌سازد و از سوی دیگر، امکان نقض حریم خصوصی و در نتیجه نقض حقوق و آزادی‌های فردی را به دنبال دارد، برای مثال تراشه‌های میکروالکترونیکی، با ضخامت کمتر از تار مو و به طور چند میلیمتر که با شلیک مخفیانه، بدون آنکه شخصی متوجه شود، در بدن قرار می‌گیرد و با کمک ماهواره در هر نقطه ای قابل ردیابی و شنود صوتی است. یا جی پی اس که می‌تواند حامل آن را از طریق ماهواره ردیابی نماید. امروزه بسیاری از تلفن‌های همراه نوعی وسیله برای ردیابی اشخاص محسوب می‌شوند.

نتیجه‌گیری

اصل اولی در ورود به حریم خصوصی ممنوعیت است، و این ممنوعیت مطلق بوده و مقید به هیچ قیدی نمی‌باشد. آنچه باعث می‌شود این ممنوعیت برداشته شود، وجود عنصر مصلحت و نفع عمومی می‌باشد اینک مدعیان وجود اصل حریم خصوصی در اسلام برآنند که این اصل توانایی جعل احکام ایجابی و وجودی را در نفی و رد هتک حریم خصوصی دارا می‌باشد. این در حالی است که نه تنها چنین مدعایی مستند و مستمسک مبرز شرعی ندارد بلکه ادله بسیاری که جهت تنظیم حیات

جامعه مؤمنین وارد شده است، همچنین حریم خصوصی فیزیکی به عنوان یکی از ابتدائی ترین مصادیق حق بر حریم خصوصی به صورت پراکنده ای در قوانین مختلف اشاره شده است

منابع و مأخذ

- ۱- محسنی فرید، حریم خصوصی اطلاعات (مطالعه کیفی در حقوق ایران، ایالات متحده و فقه امامیه) انتشارات دانشگاه امام صادق چاپ اول، ۱۳۹۰
- ۲- افتخاری، اصغر، مصلحت و سیاست، رویکردی اسلامی، انتشارات دانشگاه امام صادق، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۴
- ۳- داوری، محسن، حقوق فرهنگی شهروندان (رویکردی اسلامی) انتشارات دانشگاه امام صادق
- ۴- علی اکبری بابوکانی، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، انتشارات دانشگاه امام صادق، تهران، ۱۳۹۱
- ۵- داوری، محسن، حقوق فرهنگی شهروندان (رویکردی اسلامی) انتشارات دانشگاه امام صادق، تهران، ۱۳۸۹
- ۶- صرامی، سیف اله، حقوق مردم در حکومت از دیدگاه امام خمینی (س) انتشارات، نشر عروج چاپ سوم، تهران، ۱۳۹۱
- ۷- انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، انتشارات، سمت، تهران چاپ چهارم، ۱۳۹۳
- ۸- سروش، محمد، مبانی حریم خصوصی، نشر سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ اول، ۱۳۹۴
- ۹- حائری، محمد حسن، شاملی، نصرالله، علی اکبری بابوکانی، احسان، تجسس، مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی، انتشارات دانشگاه امام صادق، تهران، ۱۳۹۱
- ۱۰- اسماعیلی، محسن، گفتارهای در حقوق در حقوق رسانه، انتشارات نشر شهر، جلد اول، چاپ اول، ۱۳۹۱
- ۱۱- طالبی طادی، بهنام، بازخوانی مفهوم حریم خصوصی از منظر فقه امامیه، دو فصلنامه پژوهشنامه فقه و نظامسازی عدالت سال اول، شماره ۲، پائیز و زمستان ۱۳۹۶
- ۱۲- شهباز قهفرخی، سجاد، حریم خصوصی افراد در آیین فقه امامیه و حقوق ایران، مجله علمی پژوهشی _ پژوهش های فقهی، دوره ۹ شماره ۱، بهار و تابستان، ۱۳۹۱، صفحات ۵۵ تا ۷۰